

SEMBLANCES ENTRE ELS «PARLARS» «EIVISSENC» I «CADAQUESENC». ALGUNS TOPONIMS DE SES DUES COSTES

Ernesta SALA

Precisament va ser una qüestió derivada de l'Ensenyament de la Llengua catalana, que com a professora de llengua a la Universitat de Girona, concretament, llavors, a l'Escola de mestres, em vaig dedicar durant uns quants anys a fer viatjar els meus alumnes pels Països Catalans. Abans del viatge, els nois es repassaven i s'estudiaven els trets principals de cada dialecte, se'n feien treballs a classe, en grups, i amb tots els ajuts possibles i adequats: cartografia, bibliografia, fotografies, contes, etc. i finalment, escriuien un tema ben estudiat.

No cal dir que els alumnes feien aquesta feina amb molt de gust, perquè sabien que després, al principi de les vacances de Pasqua realitzaven el viatge i jo els acompanyava i connectava prèviament, amb els professors de Llengua catalana de cada institut (perquè llavors encara no existia cap Universitat a les Balears i menys, per la seva extensió, a les Pitiüses...). Suposo que parlo de 10 o 15 anys enrere...

La boníssima relació entre el professor eivissenc i jo, que em considero cadaquesenca (avi nascut a Cadaqués, família de pescadors, amb 10 germans... El germà gran el va enviar a estudiar Dret a Barcelona, el lloc més a prop de Cadaqués per obtenir el títol d'advocat) començà aleshores. Quan hi vàrem arribar, ja fa tants anys, que només recordo, però, que el professor amb qui jo havia connectat per telèfon, des de Girona, ja que era el responsable primer de l'assignatura, ens va fer una rebuda realment extraordinària.

Ens va acceptar, gustós que des d'alguna Escola de mestres dels Països Catalans, s'interessessin pel "parlar eivissenc" i ell mateix (la primera vegada) ens va acompanyar i ens va escriure en uns fulls, que encara tinc, les "rutes" més interessants de tota l'illa. No cal dir que nosaltres estàvem encantats. Havíem trobat una persona que parlava la mateixa llengua, i que pensava en tantes coses igual que la majoria de nosaltres, sobretot quan es tractava de la llengua i de la cultura dels Països Catalans.

Després hi vàrem tornar unes quantes vegades i els meus alumnes, amb l'especialitat de Filològiques, ja esperaven el viatge "dialectal".

Des d'aquest primer dia, i ja sense alumnes, va néixer una forta amistat, eivissenc-cadaquesenca, que encara dura. Quan necessitava que em presentés pescadors per fer-los entrevistes sobre els peixos (capítol d'Ictionímia de la meua tesi) i sobre els noms de lloc, de les roques, de les puntes i de les illes (toponímia), que jo necessitava per definir capítols de la tesi doctoral, marxava cap a Eivissa i a més de treballar, m'adonava que podia comptar amb uns amics amb qui em sentia molt bé.

Aquesta vegada, faré un resum del vocabulari del parlar cadaquesenc i només esmentaré les paraules que es diuen igual i signifiquen el mateix en el parlar eivissenc, encara que estem segurs que no es pot fer, ara, un estudi amb pretensions d'abastar la totalitat dels mots i de les expressions dels dos "parlars" ni això s'intenta, aquí.

En aquesta comunicació em dedicaré a l'anàlisi de dos aspectes de la Llengua, que vaig estudiar fa temps i que em va proporcionar diverses satisfaccions:

a) la comparació del lèxic cadaquesenc i la de l'eivissenc

b) la relació d'una part important dels noms de lloc (toponímia) perquè també vàrem descobrir que s'hi repetien.

LÈXIC

Per ordre alfabètic:

A

abantes adv. temps, sin. abans. eiv. abantes.

abegot mascle de l'abella. eiv. abegot

acotar-se verb reflex., sin. ajupir-se/ kutársa/. eiv. kutarsa

ametlló m. fruit de l'ametller, tota mena d'ametlles. eiv. mel·ló i metl·lé (en algunes zones de l'illa)

antigor f. temps antic. eiv. antigó. temps antic

arenella f.top. s'Arenella, platja de sorra. eiv. arenella, sorra fina.

B

bancal m. banc llarg sense braços. eiv. banc llarg sense braços

boiregada f. molta boira i espessa. eiv. mateix significat.

bombar v.intr. fer pujar i baixar la potera en la pesca dels calamars. I en la pesca dels pops. eiv. mateix significat.

botir. v.tr. botit, enfadat. Habitualment s'usa en forma perifràstica: «està botit» per «està enfadat». eiv. mateix significat.

bufador m.top. «es Bufadors» muntanya situada en direcció NNE, per on bufa la tramuntana. eiv. «bufador», m. canal de roca per on bufa el vent i fa passar-hi l'aigua del mar (sem.)

bufera f. vent que bufa fort i seguit durant dies i dies, sol ser aplicat a la tramuntana.

C

cabra f. crustaci molt apreciat i abundant a les costes de cap de Creus, ara en recessió. eiv. cabra, cranca peluda.

café m. canvia la fonètica / kafé/. eiv. mateix canvi fonètic /kafé/.

caferitu m. café amb llet: «as matí es caferitu». eiv. «es caferet».

caganiu m. el fill més petit de tota una colla de germans: «en Xicu és es caganiu». eiv. es caganiu.

calitja f. boira, vapor que entela l'aire. eiv. xafagor (sempre)(sem.)

cofa f. senalla planera, un xic fonda. S'hi posen les xarxis, a més d'altres pescalls. eiv. mateix significat.

corna f. cargol marí de gran mida, acabat en punxa. Quan es trenca la punxa, hi queda un forat circular semblant a un instrument de buf. Si s'hi bufa fort produeix un so molt greu i molt intens. eiv. m. corn. (canvi de gènere).

coua f. (fon.) cova eiv. cova. (sem.).

crepsells m.pl. espècie de bunyols que solen fer-se per Setmana Santa. eiv. crepsells.

D

- dalenc** m. home de mar que es manté estona submergit a l'aigua. loc. «fer de dalenc» per «escabussar-se» o «capbussar-se». eiv. capbussar-se.
- después** adv. significat de «llavors». Per tant es refereix sempre al passat i no pas al futur, com seria aplicable en el seu ús normal (castellà). eiv. mateix ús.
- dingú** pron. cap persona (sin.) ningú (també a l'Emporda). eiv. mateixa pronúncia i mateix significat.

E

- embabiat, -ada** adj. amb tota l'atenció aplicada a la *mateixa* cosa. Ex. «s'ha passat tot lo dia embabiat, mirant en mar». eiv. embebeït, -ida, adj. amb el mateix sig.
- embotar** v.tr. posar la carn trinxada dins els budells per fer botifarres. eiv. omplir, atipar. (sem.)
- escanyagats** m. peix petit, de diverses espècies, però no massa apreciades. Tenen moltes espines. eiv. escanyavees.
- estenedors** top. «ses Estenedors», roques del cap de Creus (lloc on s'hi estén alguna cosa, per exemple xarxes...).
- estrevioli** m. passatge estret de mar. top. «s'Estrevioli», també a prop del cap de Creus.
- estudi** m. col·legi, escola. Només l'escola de nens. Ex. «Es nens van a estudi». eiv. mateix significat.

F

- farallons** m.pl. esculls junts, a prop de la costa. top. «es Forallons», illots situats al mig de la badia de Cadaqués. eiv. faraions, m.pl. mateix significat.
- ferrar** v.tr. 1.nàut. «ferrar ses veles» per fermar-les. 2. fregir ous a la paella plena d'oli calent. 3. fregir ous a la paella sense batre'ls. eiv. s'usen les tres amb els mateixos sig.
- ferro** m. / férru/ àncora no necessàriament petita. DCVB 4.nàut. àncora petita, de més de dues uncles sense cep (or., val., bal.). eiv. ferro / férru /.
- figuera de moro** f. planta de les cactàcies. eiv. figuera d'Índies.
- fonar** v.tr. tirar alguna cosa al fons del mar. Calar amb profunditat. eiv. calar en profunditat.
- fonar-se** v.refl. anar-se'n al fons. S'aplica referit als peixos que nedaven per la superfície i de sobte, se'n van cap al fons del mar. eiv. mateix sig.
- fonda** f. sistema de pesca: «pescar a la fonda». Pesca amb lluna plena, la barca fondejada. Segons la direcció del corrent del mar, es deixa que aquest s'emporti la fluixa escada i calada, mentre es va agrumant. S'hi pesquen sobretot oblades, sarcs i càntares. eiv. «pescar a la fonda».
- figurada** f. gran quantitat de figues. DCVB gran quantitat de figueres (sem.)
- filustar** v.tr. guipar. eiv. filustrar
- fonera** f. profunditat. DCVB paratge del mar on hi ha molta profunditat. eiv. fonera, mateix sig.
- freu** f. pas estret de mar entre dues costes (dif.morf. canvi de gènere). Cad.top. «sa Freu». eiv. freu m.
- frisanya** f. neguit sense causa aparent. DCVB friança, neguit (Empordà). eiv. frissadissa f.(fon.)
- fonell** m. fonoll, planta. (fon.) eiv. fonoi
- fumarro** m. un cigar, un puro per fumar
- furraca** f. balda grossa per tancar una porta. DCVB 2. impuls que es dóna a una barca per avarar-la. eiv. impuls que es dóna a una barca per posar-la surant dins la mar.
- futarro** m. 1. cosa inútil, sense cap valor. eiv. futarra, peix de diferents espècies i sense gaire valor.

futimer m. gran quantitat, abundància.

futroia f. loc. «a la futroia», mal vestit, de qualsevol manera. DCVB «A la futroia», de qualsevol manera (Empordà).

G

gafes f.pl. molls, eina per agafar alguna cosa del foc sense cremar-se. eiv.gafes.

galtís m. galta, especialment del peix. eiv. mateix sig.

gamber m. (ant.) llit. Ex. «Me'n vaig as gamber». eiv. (ant.) relació (sem).

gambina f. espècie de nansa, de forma diferent. És circular i té un ull per on entren els peixos, que solen ser serrans o guiules. eiv. gambins m.pl. (canvi de gènere).

gambinejar v.intr. anar a calar gambines, xafant garotes com esquer per posar a dintre. S'hi agafen peixos petits.

garxell adv. loc. adv. «anar de garxell», anar torcit. A l'Alt Empordà, amb el mateix sentit es diu «anar de gairell». eiv. «anar de gatzell».

garora f. garoina, uriç de mar. eiv. bogamari.

gavià m. au marina, sin, gavina. eiv. mateix sig.

genari m. gerani (fon. metàtesi). eiv. canari (fon.)

generé m. ascendència, nissaga. Ex. «És bon pescador, en Pere, en ve de gènere...».

gibella f. sin. gibrella (fon). eiv. llibrell (d'escurar els plats).

ginebró m. fruit del ginebrer, arbust que també s'anomena «ginebra».

gínjol m. s'aplica per anomenar trempat a algú. Ex. «La Núria és trempada com un gínjol».

DCVB fruit del ginjoler (sense aparent relació sem.).

grielles f.pl. graelles. eiv. grilles (fon.).

grillet f. grilló que serveix per amarrar-hi les cordes, no solament la de l'àncora. eiv. (nàut.) grillet.

grilló m. part del rem compresa entre l'estrop i l'extrem on es maneja. eiv. peça de ferro que serveix per fermar-hi la tralla (sem.)

grop m. nuvolada grossa i fosca, que porta tempesta. Ex. «Aqueix és un vent de grop». eiv. nuvolada (sem.)

gropejar v.intr. fer mal temps, no de manera continuada sinó irregularment. eiv. mal temps congriat de forma irregular.

gropitxol m. grop petit (dim. de grop). eiv. gropitxot.

guissar v.intr. lladrear. eiv. guissar

I

iglesi f. / ikklézi / (fon. i morf.) església. eiv. /ikklézi/

ira interj. / ira/ forma contracta del v. «mirar» Imp. 2a p. Ex. «Ira com va en nen!...»

estiu m. / istíw/ (fon.) també a les comarques gironines. eiv. istiu.

ix! interj. denota estranyesa i admiració. És freqüent una expressió amb aquest mot inicial de frase: «Ix mai nen, com és?». eiv. «Ell, què hem de fer?» (equivalència semàntica entre «ix» i «ell»).

J

jonell m. genoll (fon.). eiv. junoi, m. (fon.)

josepa f. «guilla», mot tabú, per això es parla de josepa i mai de guilla. eiv. josepa (tabú?)

Joan de Narbona, tramuntana, amb nom i cognom. Ex. «Ja bufa en Joan de Narbona!».

joell m. peix. que va en moles...

jóncols / ó kus/ top. platja gran entre la punta de sa Figuera i el cap Norfeu (vegi's Toponímia).

jonell m. (fon.) genoll. eiv. junoi (fon.).

Josepa f. «guilla»(mot tabú en cad.).

judiua f. garota mascle, no comestible. Té les punxes de color negre, o més fosques que les de les de l'altre tipus de garota. DCVB «judiua» f. jueva.

júlit m. joc que es jugava saltant a corda, molt de pressa.

jupa f. gal. faldilla. DCVB «jupa» peça de vestit d'home, es portava als segles XVIII i XIX (sem.).

L

lero adj.beneitó (Empordà). eiv. «fer es lero», «fer atzagaiades».

liró m. ximplet, beneit. eiv. liró, (mateix sig.).

llagut m. barca més petita de set metres, que acostuma a anar aparejada amb dos parells de rem; actualment alguna també porta motor. Cap d'elles va ormejada amb veles. eiv. llait (fon.).

llampadissa f. fer molts de llamps de manera seguida. eiv. llampegadissa.

llampar v.tr. 1. fer llamps, llampegar. 2. mirar (en el joc d'amagar). Ex. «I tu no llampis!». 3. mirar d'amagat. eiv. llampar (tots tres sig.).

llampat adv.loc. «anar llampat», anar atabalat i de pressa. eiv. llampat, llampada, sempre usat amb el v. «anar» Ex. «Anava llampada!».

llimac m. espècie d'alga. eiv. espècie d'alga sense diferenciació de tronc i fulles.

lluminari f. làmpara, conjunt de llums. eiv. mateix sig.

loco m. superlatiu de boig. Ex. «Aquest no és boig, aquest ja és loco!». eiv. molt desequilibrat mentalment.

M

madera f. la fusta per fer embarcacions. Ex. «A la mar, madera!». eiv. mateix sig.

mancada f. acció i efecte de mancar, de disminuir el vent. En general, quan la tramuntana es va afeblint, es diu «La tramuntana va de mancada». DCVB; mancada f. acció i efecte de disminuir, de mancar... eiv. mancar el vent (mateix sig.).

maraixa f. mar molt grossa. eiv. maraixa.

màrfega f. espècie de matalàs prim, ple de palla (ant). DCVB, tela farcida de palla per servir de matalàs.(Etim. de l'àrab marfaka, «coixí»). eiv.(antic).

maror f. l. onades. 2. s. fig. malhumor, baralles entre amics o a la família. Ex. «no els parlis gaire que avui hi ha mala maror!». eiv.2. Ex. «Hi ha mala maror!» (s.fig.).

marrofi m. terròs de sucre. S'aplica també en el cas que el terròs s'hagi fet a causa de la humitat.

marso m. loc. «fer marso» tornar de la pesca i no haver pescat res.

mellor adv. millor (fon.) eiv. mellor /melló/.

mestralada f. vent fort de mestral. eiv. mestralada.

minudència f. cosa petita, peix petit, menudalla (fon.). eiv. minudensi.

minves f.pl. les minves o calmes del gener. Disminució del nivell ordinari del mar i temps de bonança. eiv. mateix sig.

miquejar v.intr. ploure poc i lentament. Etim. provinent de «mica». No és a cap dels diccionaris consultats, pero sembla ben clar.

mongets m.pl. tot el que són «mongetes seques» a la resta del domini. Es fa la distinció entre «mongets blancs» (mongetes) i «mongets negres» (mongets).

morcades m. pl. solatges d'oli (Empordà).

morranell m. estri de pesca de forma cilíndrica que té les entrades pels dos costats. Poden pescar-s'hi altres peixos que no siguin ni congres ni morenes. eiv. estri de pesca, per pescar morenes i congres (sem.).

moixera f. borratxera, gat, pet. Ús més freqüent en les locucions «anar gat», «anar pet».

multra f. murtra, planta, arbust de fulles persistens, flors blanques... eiv. murtra /multra/ (fon.).

N

nen, nena m. i f. a tots els homes i a les dones, no solament als infants, ni tan sols als adolescents. És la forma habitual de saludar i de dirigir-se a algun conegut. Ex. «Ei!, nena, feia molt de temps que no mus vèiem!..».

nereta f. oreneta (metàtesi). DCVB (Foixa, Llofriu). Tampoc no el registra Cadaqués, quan aquest mot és viu en el vocabulari actual.

nom m. / nóm/ mot amb què una persona o cosa és coneguda o designada (remarcar la pron. de la «o»). eiv. nom /nóm/.

nyafar v. tr. aixafar. eiv. esclafar, fer malbé (sem.).

nyonya f. mandra que fa son. eiv. mateix sig.

O

olivassos m. pl. forma plural d'«olivar». Ex. «Ses olivassos aquest any són ben rublerts d'olives».

oltriga f. ortiga (fon.). eiv. oltriga.

orins (ses) m. pl. excreció líquida dels ronyons... pipf. Ex. «Li han fet analitzar ses orins».

P

pacenci f. paciència, cad. «Qui té pacienci, va a la vela». eiv. pacienci.

palitreco m. i. adj., abandonat en el vestit, deixat. Ex. «Estàs fet un palitreco».

patotxo m. feix de llenya petita, que quedava a terra després d'haver escatit una olivera. Per encendre el foc a casa, es feia com un manat que es podia portar a sota el braç i en deien «patotxo».

pannada f. truita de farina sense ous. Es posa la farina en un plat i s'hi tira l'aigua suficient per fer-ne una pasta amb una consistència adequada, perquè en tirar-la a la paella, dins l'oli calent, es cogui com una truita. També se'n diu «farinots». DCVB f. contingut d'una panna o paella.

paniesana f. xarxa de pescar, consistent, feta amb malla de solta a la part superior i d'armallada a la part inferior.

papanell m. llagosta de camp.

pardilla f. patellida. DCVB f. pardilla, patellida. eiv. pardilla.

paretaire m. constructor de parets seques.

paret seca f. tipus de paret feta amb pedres planes de pissarra, posades en forma horitzontal una sobre l'altra, sense aguantar-les amb res que no sigui el «trenat» de les mateixes pedres, sense ciment. Separen camins, propietats, olivars i vinyes. DCVB «paret seca» f. o de pedra seca... la feta de pedres totes soles, sense fang ni altra cosa que les lligui. eiv. paret seca.

partió f. paret o camí que divideix dues propietats. eiv. partió.

passanelles f. pl. passeres. 1. es fan tirant una pedra plana sobre l'aigua del mar, de manera

que faci una colla de salts, abans d'anar al fons. 2. fig. «fer passanelles» amb el sentit d'anar i tornar sovint dels mateixos llocs. Ex. «la Clara, de París a Ginebra en fa passanelles». DCVB loc. «fer passereres», d'un lloc, anar-hi sovint...

passatge m. pas estret entre roques, amb el mar en mig i navegable. Nom repetit en la topom. local. Ex. «es passatge de s'Estrop». DCVB 2.a) passadís, lloc relativament estret per passar d'una habitació a l'altra (sem.).

pedrolinc m. pedragolet, còdol de platja. DCVB «pedrolí» m. pedra molt petita. eiv. pedrolí (fon.)

peixi minutí m. peix petit o cosa minsa. DCVB s. fig. conjunt de persones o coses insignificants. eiv. mateix significat.

perdigall m. la cria de la perdiu, perdigot.

per mor de per por d'alguna cosa; per evitar quelcom desagradable. DCVB a) per mor de o per mor que: per causa de, per culpa de... b) per mor de o per mor que, seguit d'un verb... eiv. per mor de, mateix sig.

piella f. estri de cuina (fon.). eiv. pieia.

pitxer m. gerro, normalment d'estany, per posar flors. També «pitxera». DCVB pitxer m. recipient de terrissa. eiv. recipient de terrissa.

polsim m. ruixim de l'aigua del mar, quan polseja. DCVB pols molt fina. 2 «polsimada» polsim de l'aigua. eiv. polsim.

ponent m. vent provinent de l'oest, d'allà on es pon el sol. Cad. «Ditxo»: «Ponent té una filla casada a Llevant, quan ell la va a veure se'n torna plorant». Significa que si bufa el ponent i després bufa el llevant, el temps acaba amb pluja. eiv. vent de l'oest.

punxonera f. arpó per pescar dofins... eiv. arpó per pescar.

Q

quebec m. ocell que viu al mar i neda sovint per sota aigua. S'assembla al cormorà. eiv. cormorà. (sem.).

quina f. joc d'atzar. S'hi juga al casino, per Nadal. eiv. quina.

quinòccio m. vent de gran intensitat, que s'assembla a un huracà, s'emporta l'aigua del mar amb gran força.

R

raig m. quantitat de vent, molt de vent. Ex. «A fora n'hi ha un raig».

rampell m. desig inesperat i sobtat d'alguna cosa. eiv. desig sobtat d'alguna cosa.

recorda v. usat en la forma pron. Té el significat de «recordar-se de»... Exs. «Ara no me recorda», «No me ve a la memòria». eiv. mateix sig. «Ara no me recorda...».

redera adv. (metàtesi, compartida amb els parlars de l'Empordà, Gironès, Garrotxa...) eiv. redera.

regalissi f. regalèssia (fon.). eiv. regalissi.

remor f. tota mena de fressa. DCVB soroll, especialmet el que és confós, poc definit, com el d'una multitud, el de la mar, el de les fulles mogudes pel vent. eiv. remor (mateix sentit).

riba f. carrer que voreja el mar. DCVB riba f. vora del mar, d'un riu o d'una altra extensió d'aigua (Crònica de Jaume I). eiv. riba (mateix sig.).

rublert, a adj. (p.p.) 1. sin. de «ple, plena». 2. **rublir** v. tr. tapar el terrà (normalment referit al terra de sota una olivera). Ex. «S'olivar esta rublert d'olives». eiv. «rublert» sin. «molt ple».

rufa f. nuvolada negra, presagi de mal temps.

rufejar v. int. plovisquejar, miquejar, ploure poc però seguit.

rufinola f. 1. ruffí petit. 2. pluja petita.

rufió m. ruixó, espècie d'ànchora petita que serveix per desenrocar una àncora grossa...

S

salangre m. salabor (doc. priv. s.XIX) humitat del mar que afecta les parets de calç i les bufa (en recessió).

sabateta de la mare de Déu f. espècies de curculla, amb la forma com de sabata, d'uns tres o quatre cm de llargada, i que té la part interior nacarada. Se'n troben força per les platges. eiv. sabateta del bon Jesús, f. herba que floreix per Nadal i té la forma que recorda una sabateta (sem).

salmàstica adj. aigua potable amb gust d'aigua de mar. eiv. salmaia (fon.).

santrit m. sangtraüt (fon.) eiv. santrit.

sarquinyol m. sarc petit. (dim.).

sàrsola f. pala de fusta amb la forma de cullera grossa, que serveix per treure aigua de la barca. DCVB «sàrsola» V. «sàsola» f. pala un poc corbada, a manera de cullera grossa, de fusta, que els mariners de barques petites empen per evacuar l'aigua de dins l'embarcació. Etim. de l'italià.

saupa f. salpa, peix teleosti. Es pesca durant tot l'any i per això es diu «Saupa i dona tot l'any és bona». eiv. saupa.

sec m. petita roca situada a poca profunditat de la superfície de l'aigua, sin. «baix». eiv. sec.

senit m. peix de la família dels tords. eiv. senut (fon.).

senya f. lloc determinat, en el mar, segons punts de referència presos des d'en fora, mitjançant accidents geogràfics. Així els pescadors coneixen els llocs més adequats per calar i pescar. Ex. «Si sàbes bé ses senyes, pescaràs llagostes». DCVB «saber ses senyes», conèixer els detalls que indiquen el lloc d'una cosa (sem.).

senyora f. guiula grossa. DCVB cal registrar aquests significats essencials de la forma femenina de «senyora»: a) papallona (Santanyf), b) xinxà, en llenguatge humorístic (Mall.).

senyoreta f. peix més petit, amb colors molt virolats, més gros que la guiula. DCVB peix de diverses espècies del gènere «julis» .

sepi f. sèpia, mol-lusc. DCVB sèpia f. (Mall. /sipi/) eiv. sepi (fon).

sivilla f. sivella o civella (fon.). eiv. sivilla.

sol coat m. sol molt calent en temps de boires (fon.). DCVB sol covat: el sol fort però entelat de núvols.

sol pujant m. semblant a una migdiada, però feta abans de dinar i no pas després com és habitual.

solat adj. 1. agafat, el menjat a la cassola. Ex. «L'arròs s'ha solat». 2. solada, conjunt de coses que cobreixen el sòl. Ex. «Hi ha una bona solada d'olives». DCVB solat, m. solada o conjunt de coses que cobreixen el sòl. eiv. solada.

soltes m. pl. mena de xarxes. eiv. soltes.

sussar v. intr. xuixar (fon.) Es diu de la fressa que fa el vent, quan és molt fort, a la xemeneia o a les portes de la casa.

T

talaia f. castell, lloc de vigia dalt de la muntanya. Ex. «Talaia de Sant Sebastià». DCVB II 3. torre des d'on es pot observar el camp, la mar, etc., i donar avís del que s'hi descobreix. eiv. talaia, castell.

taleia f. feina per fer i que s'ha de fer. DCVB taleia, f. ocupació o activitat fixa, assídua, que absorbeix l'atenció; dèria, idea fixa insistent.

tannara f. «monyo» que es fa a dalt del cap.

tap m. pl. dolços que recorden la forma d'un tap de xampany. Només es fan així, a Cadaqués; la consistència és la d'un pa de pessic.

taronjo m. taronja. DCVB taronjo m. taronja (Rosselló, Conflent, Cadaqués).

teflic! interj. caram! Indica estranyesa. També a l'Empordà.

tefot interj. indica estranyesa. Ex. «Tefot de'n Lara!» (referit a una persona). També a l'Empordà.

terbolina f. mareig, terbolesa del cap. DCVB 5, carregament del cervell, mareig, terbolosa del cap. Empordà, Mall. eiv. mareig, terbolina.

terrall m. vent que ve d'en terra. eiv. mateix sig.

tastavirar v.tr. fer pensar. eiv. trastornar el cap (sem.).

teulat m. teulada. eiv. teulat.

tiberi m. xivarri, menjada succulenta, molt de menjar. eiv. menjada succulenta, sobretot si és col·lectiva i festosa.

tibi-soli m. 1. renyina, 2. sent. fig. tremolina, corrent forta en el mar. Ex. «Nemun aviat d'aquí, acabem de calar que hi ha un tibi-soli...!».

tifi-tafi m. repugnància, pudor. Ex. «Fa un tifi-tafi...!».

tissano m. vent del nord molt fred, generalment de tramuntana. Ex. «Fa un tissano que quedés gelat!»

toix adj. ximple, curt d'enteniment. eiv. grosser, curt d'enteniment.

tol·lar v. tr. mirar insistentment. eiv. mirar insistentment.

tol·lo m. mirada malèvola, per assabentar-se dels fets d'altri, per veure què passa en una conversa determinada. sent. fig. locució: «fer un tol·lo», per exemple «Vaig a fer un tol·lo...». eiv «fer es tol·lo»: tol·lar, espiar.

tortinyol m. tord petit (dim.)

trabutxar v. intr. 1. nàut. de la nevegació a la vela; virar en rodó, fent una maniobra falsa que fa tombar el vaixell de manera que l'aigua hi entra o hi està a punt d'entrar. 2. fig. «sacsejar» s'aplica referit a les garotes que han suportat un temporal. Ex. «Ses garotes estan ben trabutxades, ja no es poden menjar!». eiv. virar per redó, en llenguatge mariner (sem.).

traire m. fitora grossa amb diverses punxes, per a pescar. Sistema de pesca amb fitora. Ex. «Vaig a pescar al traire».

tral·la f. xerinola, xivarri alegre. Ex. «Vine que hi farem tral·la». eiv. tral·la, xerinola, xivarri alegre. A Eivissa «tral·leret» és un nen eixerit. (Segurament es pot veure una relació sem. entre «tral·la» (cad.) i «tral·leret» (eiv.) en aquest sentit de despreocupació, i poc seny).

tralla f. més llargada de corda o cap, quan es fondeja o s'amarra una barca. Ex. «Li hauràs de donar més tralla...». eiv. corda de cànem o espart, que s'empra per fondejar i llevar l'àncora.

trampussar v. intr. ensopegar, empesegar (fon).

tramuntaneta fina f. vent del Nord, molt fluix i agradable, brisa.

trapeig m. 1. tràngol. 2. sent. fig. referit a persones, preocupacions, baralles... Ex. «Aquesta tarda hi ha hagut un trapeig...».

trassir v. tr. tolerar, admetre, però sempre en frase negativa. Ex. «A la Maria no la puc trassir».

trescolins m. pl. marro del café / k ʒé/. També el que queda de colar qualsevol verdura, sobretot seca, que s'ha fet bullir. Ex. «Guarda es trescolins des mongets!». DCVB «trescolar» v. tr. filtrar (sem.).

tritxo m. adj. entremaliat, molt mogut; s'aplica a un nen o a una nena. Ex. «Està fet un tritxo». eiv. «tritxar» v. intr. anar-se'n de pressa (sem.).

truques loc. «fer truques», conciliar un pacte, de vendes, per exemple.

turris-burris m. moviment en el mar causat pel mal temps. Ex. «Quin turris-burris per cap de Creus!...». loc. adv. (sent. fig.) «estar de turris-burris», no trobar-se gaire bé. Ex. «Avui estic de turris-burris, però ja me passarà».

U

uat adj. aplicat a un peix o bé a algun crustaci quan tenen molts d'ous (de vegades també es diu que estan rimats).

ull loc. «fer ull»... o «haver-hi ull» referit gairebé sempre a la tramuntana i al cel (meteorolog.)
ull de tramuntana, ull de boc són perceptibles al cel.

ull de boc m. clariana als núvols.

ulls loc. «fer ulls de...» semblar. Ex. «Fas ulls de pixota, que no estàs bé?».

unteli m. untall, taca d'oli. També a l'Empordà.

V

vànova f. cobrellit de ganxet o de fil. Crònica Jaume I, lr doc. s. XII. eiv. vànova.

venir v. intr. tornar-se d'un altre color. S'aplica, en general, quan es parla de persones. Ex. «Quan li varen explicar, va venir ben vermell».

vent de la Passi m. vent humit del Sudoest, que porta boires i acostuma a bufar per Setmana Santa.

ventolà adj. lloc molt exposat al vent.

ventura f. 2. sin «sort» encara que sempre s'usa com a fórmula seguit de «que». Ex. "Ventura que érem a sa casa...".

eiv. ventura (mateix.sig.).

verdal f. mena d'olivera. eiv. mena de figuera.

vetiperis m. pl. preocupacions, maldecaps (fon.). (ant.) vituperis. DCVB vituperi, infàmia;

acte o paraules infamants... (sem.).

viatge m. antiga unitat de mesura per indicar l'edat d'un mariner. Es refereix al viatge rodó de les Amèriques, que solia durar un any. Ex. "Quan l'Esteve va deixar la vela, devia ser un horno d'uns cinquanta viatges".

virior f. energia grossa. Ex. "Tan gran i té una virior encara!"

vogar v. intr. remar en direcció a la proa de la barca.

voltejar v. intr. nàut. fer bordades. Navegar a la vela sense pressa, amb un vent més aviat fluix. eiv. passejar en barca prop de terra i en bonança (sem.).

volto m. una volta (canvi de gènere). Ex. "Nem a fer un volto, que avui fa bon temps".

X

xafagor f. calor humida i desagradable (fon.). eiv. xafugor (fon.).

xanc i meli m. 1. Guisat de peix amb suc. 2. sent. fig. Molt bo, que es menja de gust. Aplicat a qualsevol altre menjar de qualitat culinària.

xapa-xapa m. veu que imita la pesquera del batre, o sigui, la fressa que fan els remes en ficar-se a l'aigua picant amb les pales (batre).

xapar v. tr. 1. tallar en llarg un crustaci, per ex. una llagosta, perquè es cogui bé. 2. xapar ses saupes, fer el xapa-xapa per pescar saupes. DCVB 1. obrir una cosa en dues parts mijançant un tall llarg. 3. esclafar una cosa trepitjant-la. Ex. "Ja hem xapat el raïm" (sem.)

xarel·lo m. vi dolç, generalment s'estén també a qualsevol mena de vi, que s'ofereix per acompanyar alguna menja. DCVB 2. vi (en terme familiar i afectuós). eiv. mateix sig.(sem.).

xarpeti m. l. mullader a terra, xip-xap. Ex. «No feu tant de xarpeti!». DCVB 2. xarpeig, mar moguda (sem.).

xarxi f. xarxa, no es diu d'altra manera.

xerracar v. tr. enganyar «Ja t'han ben xerracat!».

xerramandisco m. persona que parla molt. Xerrotani.

xerricar v. intr. queixar-se sovint i sense massa motiu.

ximenera f. xemeneia (fon.). eiv. ximenera (fon.).

xindri f. síndria. eiv. xindri.

xinoni m. capsu, animal marí en forma de botifarra, holotúria. eiv. botifarra (sem.).

xironada f. raig de tinta que expulsa un calamars o un pop, en sentir-se pescats.

xitxarel·lo m. dit d'un home que es dóna importància, quan en realitat, no en té cap, ni en cap concepte. Sentit despectiu sempre. eiv. mateix sentit del cad.

xixó adj. brut, mal vestit. També empordanés. eiv. mateix sig.

xolina f. gresca, tabola. eiv. mateix sig.

xufang m. cuc que serveix d'esquer per pescar amb canya.

xuia f. tall de carn de porc, grassa amb vetes de magre. eiv. xulla, cansalada.

xumaca f. barca de pesca vella i atrotinada, que fa aigües per tot «el casco» (definició d'un informant cadaquesenc). Ex. «Anirem a pescar amb sa xumaca d'en Vicenç...».

TOPONÍMIA

Un cop constats els paral·lelismes léxics i fonètics, hem intentat de formular-ne les causes. Es pot afirmar que tant Eivissa com Cadaqués pertanyen a una àrea lateral de la geografia. Una, perquè és una illa i l'altra perquè, per la seva geografia, està com isolada, separada dels pobles veïns per muntanyes (o per mar). Creiem que s'ha de trobar en aquest punt el fet de poder-los considerar com a “parlars” arcaïtzants.

Cadaqués, perquè ha conservat, en gran manera el seu “parlar” des del s. X, quan apareix el primer document que ressenya una tramuntana, que va fer naufragar la nau portadora de les relíquies d'un sant, i la gent de la vila les va anar a socórrer.

Eivissa, durant el s. XIII, fou repoblada per gent de l'Empordà, tal com indica el record de Guillem de Montgrí, a la vila vella de la ciutat d'Eivissa. Així mateix hi va viure el cronista, funcionari i soldat Ramon Muntaner, nascut a Peralada i mort a la ciutat d'Eivissa, que va col·laborar a escriure “Les Cròniques” de Jaume I.

Com és ben sabut, la toponímia o l'estudi dels noms de lloc “ha desvetllat la curiositat dels erudits i àdhuc la del poble en general”. Com que en aquest treball es fa referència a aspectes lingüístics d'un parlar, aquest tema no podia passar desapercebut. Tant si es parla del terme terrestre com del marítim o del que hi ha d'urbà s'hi aporten una sèrie d'elements toponímics interessants.

Es podria dir que al conjunt de topònims cadaquesencs, amb la seva gran varietat, se'ls posa un nom (com s'ha fet amb tots els topònims dels països coneguts...) segons si indiquen l'accident geogràfic, el nom del propietari d'un mas o d'un olivar (genèrics). També ha estat important de considerar la forma, el color, i sobretot, aquí, l'escrit es referirà a l'estudi comparat dels topònims que es repeteixen a les costes del terme marítim de Cadaqués i a les del terme marítim de les illes d'Eivissa i de Formentera.

Les dades toponímiques configuren una part important de l'estudi de la pròpia llengua.

Com es pot veure fàcilment, una quantitat de mots del vocabulari català antic només es conserva en els noms de lloc. La majoria dels topònims provenen de segles molt reculats.

Els noms es transmeten per tradició oral, com ja és sabut, i per aquest motiu es van deformant. Com que la deformació afecta la pronúncia del mot, en alguns casos arriba a canviar-lo, com per exemple, el següent, que es tracta d'un topònim deformat per la seva antigor; em refereixo a la «platja de Sant Antoni», situada a l'entrada de la badia de «Portlligat».

El topònim d'aquesta platja ha anat canviant amb els segles: el primer que apareix escrit en un document data del segle X i l'anomenava «platja dels Sants Abdon i Senén», sants protectors dels naufrags. Aquest topònim responia a un fet històric (com explica el document). Més tard, segons documents d'època posterior, la platja era anomenada la «platja de Sant Antoni Sena», perquè així, la pronúncia era més fàcil. Alguns segles posteriors, encara el pas del temps, faria canviar el topònim i li donaria la forma actual: «platja de Sant Antoni».

No hi ha cap dubte que aquest és un sant popular i ningú no s'estranyava que un indret d'aquesta costa o de qualsevol lloc dels nostres països hi tingués una platja, una ermita, o un far dedicats al seu nom (vegi's ponència, per al XVIII Col·loqui general de la Societat d'Onomàstica, celebrat a Girona, l'octubre de 1993).

Algunes vegades la deformació d'un topònim és de tipus morfològic, com podria ser el nom de la platja de «sa Sabolla», l'última platja de la badia de Cadaqués, prop del far de «Calanans».

En aquest cas s'hi observa, en el topònim, una aglutinació de l'article salat femení singular amb el substantiu.

En realitat, el terme principal és el verb «bollar» (v. intr. produir bombolles sobre l'aigua...). És adequat aquest nom per al lloc, perquè la mar d'aquella zona sovint presenta uns corrents fortíssims, que fan aixecar l'aigua amb força i amb escuma, sense formar onades, però dificultant la navegació. O sigui que per arribar i atracar en aquesta platja es pot haver hagut de passar un mar que «bolla».

Per això la referència aportada pels documents antics és un ajut que determina, moltes vegades amb més rigor que el parlant, la localització i comprensió de la paraula antiga, deformada ja en la parla actual. I com a darrer exemple parlaré d'un racó situat al N de la badia de Cadaqués, arrecerat de tramuntana i que de vegades s'ha dit «Port-ditxós» (des de principis del s. XX) (vegi's Col·loqui de Girona).

En canvi, els documents antics ignoren repetidament aquesta forma i n'expressen la real: «es Potritxol», efectivament, és i sobretot era un port petit com el seu nom indica, dintre del gran port que forma la badia. És fàcil de veure'l en qualitat de diminutiu –poc utilitzat actualment amb aquesta terminació perquè el nom descriu exactament el lloc al qual fa referència. La fonètica actual pronuncia /esputrit ó / i de vegades encara la sonorització del so [t] a [d] / espudrit ó /. Mal no es pot assegurar que es pronuncii correctament un topònim, encara que els informants més fiables siguin sempre les persones més grans, que acostumen a conèixer-lo sense dubtar-ne.

Les zones corresponents als termes del poble es distribueixen en espais diferents, segons la cartografia consultada. Així podrà comprovar-se la localització de cada nom en el mapa i la caracterització geogràfica del topònim: illes, forallons, puntes, caps, estrets, cales o platges. S'assenyalen, doncs, de dues maneres:

- a) - en el mapa
- b) - a la llista inventariada

La badia del port natural de Cadaqués

Aquesta badia té el punt més a tramuntana (NNE) a «es Cucurucuc», que amb l'«Illa de s'Arenella» –tots dos visibles des del poble– són els primers topònims coneguts per la majoria dels cadaquesencs. Des d'aquí continua la costa retallada del conjunt, fins a la «Plaja gran», al bell mig de l'actual poble. Els accidents geogràfics es diversifiquen, així que hi són freqüents algunes illes, illots, forallons, baixos i secs. També hi ha algun estret i diverses puntes, totes de roques de pissarra, que formen petites badies i alguns racons amb platges de sorra. La badia o port natural de Cadaqués té com a punt més a llebeig (SSW) la punta de «Calanans», al cim de la qual hi ha situat el far, que assenyala l'entrada més fàcil al port, per a tota mena de vaixells.

Badia de Cadaqués

- baix de sa Tortuga
- baixos des Furallons
- (al mig de la badia) «es Piló»
- es Borromà (costa de'n terra)
- punta d' "es Borromà"
- platja de sa Junyina
- platja del Ros
- platja de "ses Oliveres"
- platja Seca
- punta de la Costa
- racó de s'Estrafeix (es Safareig)
- racó de sa Cassola
- costa des Canó
- racó de ses Guiules
- platja de ses Guiules
- platja i moll de'n Colom
- la Costa
- punta de'n Colom
- platja des Gats
- platja de s'Instrument (o des Turment)
- illot de s'Instrument
- vera de s'Instrument
- punta de sa Costa
- baix de sa Palicornà
- piló des Tits
- riba des Pianc
- platja des Pianc
- riba des Poal
- platja des Poal
- la Riba
- es Potritxol [sputri ó]
- piló de sa Platja (sa plaja)
- es Portell de sa Riera
- platja des Portal

- riba des Portal
- sa Riba
- racó des Torradet
- racó de sota es Fondal
- punta des Baluard
- riba des Baluard
- platja de Port-doguer [purdu é]
- riba de Port-doguer
- escala de sota son Mallol
- punta de'n Pampà
- racó (i platja) de sa Cueta
- punta des Fosso
- es Fosso
- sa Plageta
- riba del Llaner
- platja del Llaner gran
- riera de Palau
- roquetes de'n Pere Joan (límit entre els dos Llaners)
- platja del Llaner petit
- rec de sa Jorneta
- coua des Gall marí
- costa des Gall marí
- platja des Sortell
- baix de s'Entina
- bau des Sortell
- punta des bau des Sortell
- punta des Sortell
- illa des Sortell
- punta des Clot Pudent
- es Sortell d'Enfora
- es Sortell d'en Terra
- forallons de sa punta de sa Conca
- punta de sa Conca
- racó del Port de la Selva
- coua de'n Guero
- bau de sota la Niní
- badia de sa Conca
- platja de sa Conca
- platja de Sant Piu Quint
- coua des Capellans
- costa de s'Enrocada
- punta de sa Morera
- llosar de sa Morera
- sa Morera (illa tocant la costa)
- costa de sa Morera
- illes de sa Morera

- bau des Rellotge
- racó de'n Serrell
- costa de s'Enrenyega
- punta des rec d'Aigua Dolç
- rec d'Aigua Dolç
- racó des rec d'Aigua Dolç
- llosar des rec d'Aigua Dolç
- passatge des rec d'Aigua Dolç
- illa des Cucurucuc de sa Sabolla
- es Cucurucuc de'n Terra
- passatge d'en Terra
- costa d'en Baldiri Baldà
- racó des Corc
- costa de sa Sabolla
- rec de sa Sabolla
- platja de sa Sabolla
- coua de sa Sebolleta
- forn de sa Sebolleta (tenyidor)
- moll des Far
- es traïrar de sota es Far
- clot des Plom
- punta de Calanans
- far de Calanans
- foralló de'n Martí (a pocs metres de la costa)

Aquest foralló acaba la badia de Cadaqués (costat NNE). A les costes de la Mar d'Amunt i de la Mar d'Avall (tal com es pot observar en els mapes i en les transparències, els topònims que es repeteixen són diversos, com és el cas de «s'Illa plana», a la costa de la Mar d'Avall, o «sa punta de Tramuntana», que és a l'illa Encalladora (davant de cap de Creus).

Una altra observació que crec interessant és que els noms genèrics (cap, punta, rec, bau, sec...) no s'escriuen en majúscula, segons les darreres normatives. Així com «platja» que figura així perquè considero que emprava llengua escrita, encara que sempre es pronuncia "plaja".

Finalment excusar-me perquè tot i que he intentat resumir molt el tema (ja que una comunicació ha de ser molt més breu que una ponència) no m'ha estat possible eliminar allò que he escrit, per mostrar un estudi mínimament acurat i entenedor.

Amb un agraïment sincer.